

Dr. Šarūnė Valotkienė
Vilniaus Universitetas
Komunikacijos fakultetas



Įkapių dėjimo paprūtys I–XVI a. pagal Europeana.eu

Lietuvos nacionalinis muziejus
Vilnius, 2019 10 23

Europeanos archeologija



- ▶ „Reikšminga Europos archeologijos skaitmeninė kolekcija yra sukaupta didžiausioje tarptautinėje skaitmeninėje bibliotekoje “Europeana”, kurioje galima rasti įvairiausių archeologijos skaitmeninių išteklių (tekstinių duomenų, nuotraukų, piešinių, planų, video įrašų, o taip pat 3D modelių), surinktų iš įvairių Europos šalių archyvų, bibliotekų, muziejų ir kitų kultūros paveldo organizacijų.“

<http://www.kf.vu.lt/mokslas/projektai/tarptautiniai/europeanos-archeologija>

- ▶ Šiuo metu Vilniaus Universitetas Komunikacijos fakultetas yra tarpininkavęs patalpinant beveik 40 000 archeologinių vaizdų iš įvairių Lietuvos archeologijos paminklų. Šiuo rinkiniu naudojamosi pristatant I–XVI a. įkapių dėjimo paprotį Lietuvoje bei šio papročio ištakas.

Šiuo metu Europeanos archeologijos kolekcijoje yra iš viso daugiau nei 2 mln. įrašų

The screenshot shows the top navigation bar of the Europeanana Collections website. On the left is the logo 'europeanacollections'. The main navigation menu includes 'Collections', 'Explore', 'Exhibitions', and 'Blog'. On the right, there are buttons for 'OUR SITES' and 'LANGUAGE'. Below the navigation bar is a breadcrumb trail: 'Return to Home / Archaeology'. The main content area features a large background image of a dirt path in a green field. Overlaid on this image is a search bar with the placeholder text 'Add a search term', a magnifying glass icon, and a 'Browse' button. A dark banner below the search bar contains the text 'Explore 2,178,860 archaeological treasures from European museums, galleries, libraries and archives'. The word 'europeanacollections' is partially visible in large white letters across the bottom of the image. In the bottom right corner, there is a small box with the text 'Inglä, Lundberg, Bengt A. Riksantikvarieämbetet' and a 'CC BY' license icon.

<https://www.europeanacollections.eu/portal/en/collections/archaeology>

Įkapių dėjimo pradžia pasaulyje

- ▶ Įkapių dėjimo papročio pradžia galima laikyti pirmuosius neandertaliečių kapus iš viduriniojo paleolito. Šanidaro kape 4 (angl. *Shanidar*, Irakas, 60 000 m. pr. Kr.) buvo rasta gėlių žiedadulkių, Dederieyh vaiko kape (Sirija, 70 000–50 000 m. pr. Kr.) – raudonojo elnio žandikaulis. Vėlyvajame paleolite (50 000–10 000 m. pr. Kr.) įkapių randama daugiau, tai – dramblio kaulo karoliai, mamutų kaulų smeigtukai, kabučiai, kaulinės lazdos ir kiti dirbiniai (Parker Pearson 1999: 149–153).



Moters kapas, III tūkst. pr. Kr. Helwan, Egiptas.
CC-BY, Medelhavsmuseet
https://www.europeana.eu/portal/en/record/91644/SMVK_MM_Egypt_3011248.html?q=grave+goods#dclid=1571646684403&p=1

Įkapių dėjimo paprotys, prasidėjęs viduriniame paleolite, vėliau išplito visame pasaulyje. Nuo pirmųjų amžių po Kristaus jų randama mažiau, nors, pavyzdžiui, Europoje įkapių dėjimo paprotys (paplitęs nuo Britanijos salų iki Kaukazo) pradėjo nykti tik VIII a., šiuo laikotarpiu jų buvo randama tik rytiniuose ir šiauriniuose Europos pakraščiuose – Skandinavijoje, rytinėje Baltijos pakrantėje ir tarp klajoklių bendruomenių nuo Vengrijos vakarų iki Ponto-Kaspijos stepių rytuose (Härke 2014: 2–3).

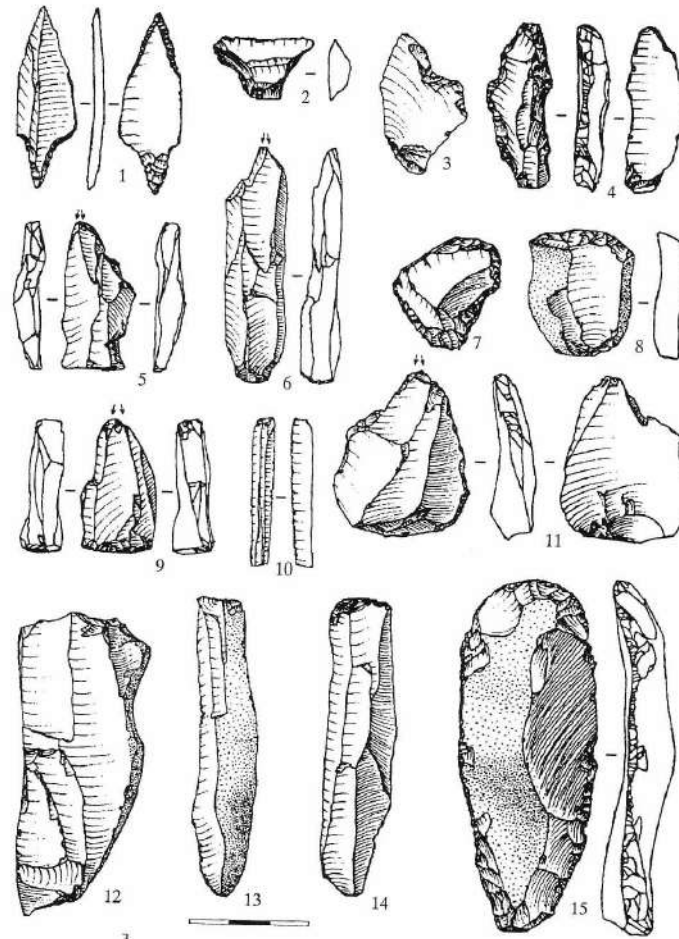


Griautinis kapas su įkapėmis, I–II a., Belgija, Tongeren. CC-BY Gallo-Romeins Museum, Tongeren.

https://www.europeana.eu/portal/lt/record/2023007/P/GRM_objects_28803.html

Įkapių dėjimo papročio pradžia dabartinės Lietuvos teritorijoje

- ▶ Lietuvos teritorijoje seniausieji kapai rasti Biržulio apyežerėje (Telšių r.), jie datuojami mezolito laikotarpiu. Donkalnio dvigubame kape 2 (cal 6377–6221 m. pr. Kr.) rasta žvėrių dantų apvara, pavieniai žvėrių dantys, titnago skeltė. Kape 4 (cal 5980–5790 m. pr. Kr.) rasti žvėrių dantų kabučiai, kape 5 – žvėrių dantys, lancetinis strėlės antgalis (Butrimas 2012: 47–77).



Titnago radiniai,
Lazdijų r.
CC-BY, Vilnius
University Faculty of
Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/1456.html?q=skelt%C4%97#dclid=1575033506189&p=1>

- ▶ Ankstyvajame ir viduriniame bronzos amžiuje įkapės negausios: keraminiai indai, akmeniniai kirviai, titnaginiai strėlių antgaliai, kauliniai smeigtukai, gintariniai papuošalai. Tik nuo vėlyvojo bronzos amžiaus iš bendro konteksto išsiskiria įkapėmis gausūs kapai (Brazaitis 2005: 285, 287, 291).



Bronzinis įmovinis kirvis, kaulinis smeigtukas (rad. vietos nežinomos).

CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication, Utenos kraštotyros muziejus

<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/3327.html?q=bronzinis#dclid=1575033506189&p=1>

https://www.europeana.eu/portal/en/record/2064101/Museu_ProvidedCHO_Utenos_kraštotyros_muziejus_Utena_Local_Lore_Museum_LIMIS_115842996.html?q=smeigtukas#dclid=1575033506189&p=1

Įkapių dėjimo paprotys I–XVI a.

- ▶ Įkapės buvo dedamos beveik į visus I–XIII a. kapus. Jų kiekis, pobūdis priklausė nuo konkrečiu laikotarpiu vyravusios gyvensenos ir nešiosenos, religinių, kultūrinių, ekonominių ir kitų veiksnių. Nuo XIV a. pab. Lietuvos teritorijoje paprotys dėti įkapes nyko – kapuose jų surandama vis mažiau.



Rumšiškių kapinyno (Kaišiadorių r.) kapas 1. CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication, <https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/10451.html?q=kapas#dclid=1575033506189&p=1>

Įkapės – daiktai skirti pomirtiniam pasauliui

- ▶ „Mirusiojo apranga ir daiktai laidoti kartu su juo. Randama ginklai, darbo įrankiai, keramika, papuošalai, buities ir ritualiniai reikmenys. [...] Paprotys dėti įkapės susijęs su tikėjimu pomirtiniu gyvenimu. Iš įkapių galima spręsti apie mirusiojo verslą, laikotarpio visuomenės struktūrą, religiją, ūkio raidą“. Teigiama, kad įkapių dėjimo paprotys baigėsi XV a. su krikščionybės atėjimu, nors pavienės įkapės randamos ir XVI–XVII a. kapuose (VLE: 753–754).



Barzūnų kapinyno
(Pagėgių sav.)
kapo 40 įkapės.
CC-BY, Vilnius
University Faculty
of Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/1438.html?q=%C4%AFkap%C4%97s#dclid=1571646684403&p=1>

NEįkapės

- ▶ Įkapėmis nelaikomas mirusiojo kūnas, karsto ir jo konstrukcijos liekanos, angliukai, degėsiai, pelenai, akmenys ir jų struktūros, pavienės keramikos šukės, molio konstrukcijos, smėlis.



Kvecių pilkapyno (Kretingos r.) pilkapio 1 vidinis akmenų vainikas iš vakarų. CC-BY Vilnius University Faculty of Communication

<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/10025.html?q=akmen%C5%B3#dclid=1571730348809&p=1>

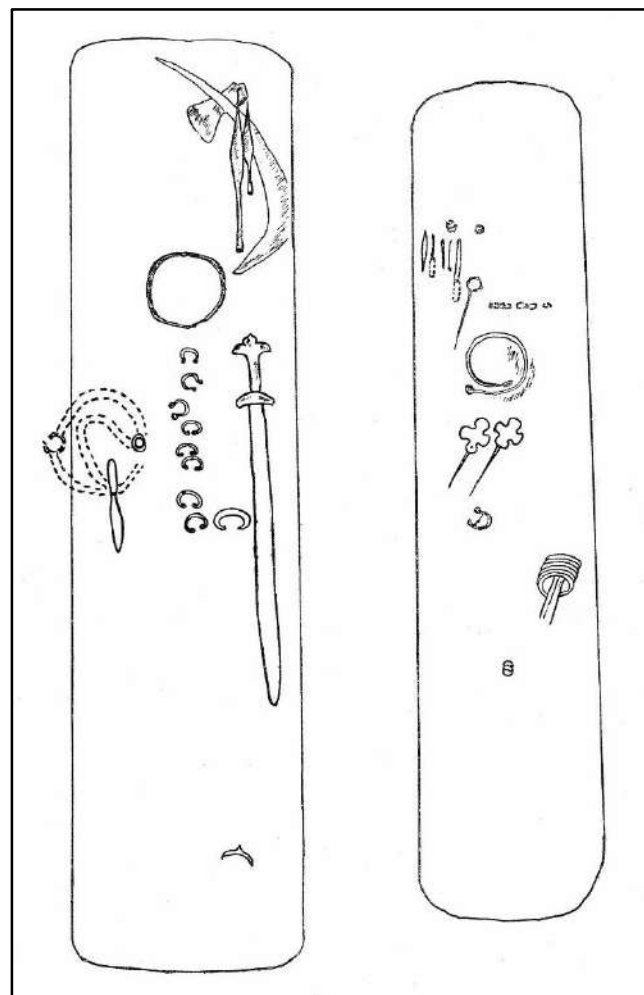
Gintališkės kapinyno (Plungės r.) kapas, karsto liekanos.

CC-BY Vilnius University Faculty of Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/6764.html?q=karstas#dclid=1571730348809&p=1>



Įkapių skirstymas pagal mirusiojo lytį

- ▶ Paprastai kapo įkapių komplektai skirstomi į moteriškus ir vyriškus. Pavyzdžiui, I–IV a. prožemaičių moterims buvo įprasta dėti smeigtukus, apyrankeles, kaklo apvaras, ylas, o vyrams – kirvius, peilius, ietigalius, smeigtukus ir seges (Michelbertas 1986: 63–68).



Gintališkės kapinyno vyro ir moters kapai (Plungės r.).
CC-BY Vilnius University
Faculty of Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/534.html?q=vyro#dclid=1575052250046&p=1>

Įkapių padėtis kapuose

- ▶ Įkapių padėtis mirusiojo kūno atžvilgiu nėra atsitiktinumas. Ji pasirinkta apgalvotai, yra susijusi su pasaulėžiūra ir mitiniais vaizdiniais. Papuošalai ir aprangos dalys kape beveik visada randami taip, kaip buvo nešiojami, o ginklai, buities įrankiai ir daiktai „buvo dedami griežtai numatyta [kita] tvarka“ (Michelbertas 1986: 36, 38).



Linksmučių kapinyno
(Pakruojo r.) kapas 11.

CC-BY

Vilnius University

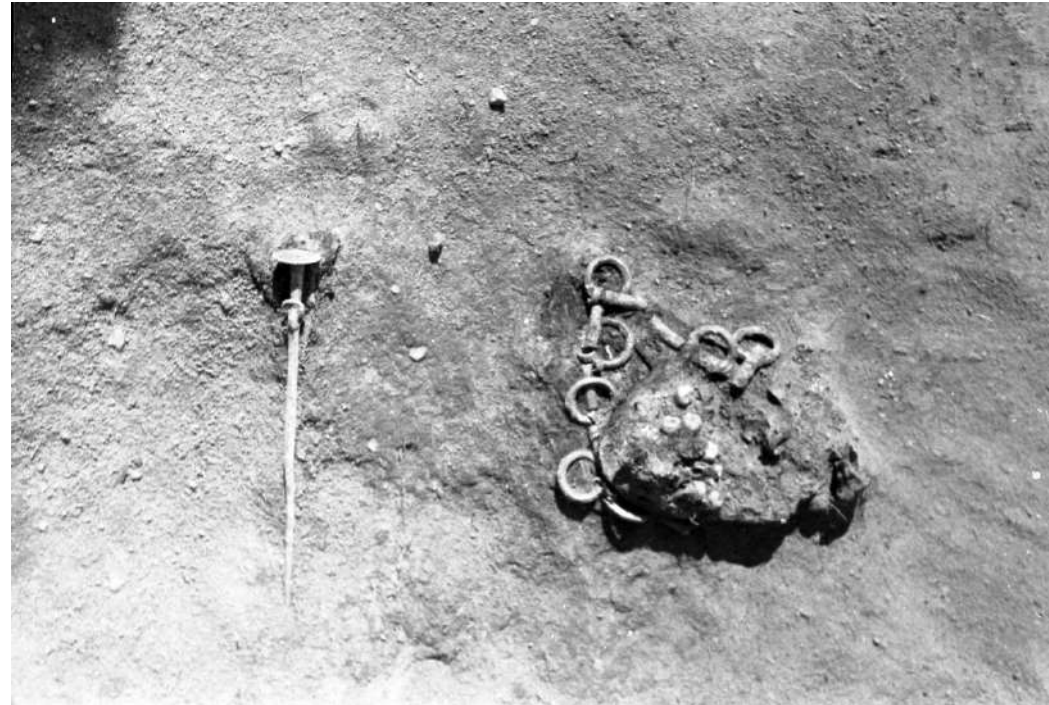
Faculty of

Communication

<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/3308.html?q=linksmu%C4%8Di%C5%B3#dclid=1575033506189&p=2>

Papildomos įkapės

- ▶ Paprastai į atskirą grupę tyrinėtojai išskiria įkapes, kurios aptinkamos ne joms būdingoje padėtyje prie mirusiojo, o kitose kapo vietose. Pavyzdžiui, žiedas, kuris paprastai buvo nešiojamas ant piršto, gali būti randamas prie mirusiojo kojų ar kapo sampile. Degintiniuose kapuose šioms įkapėms priskiriami nedeginti dirbiniai. Užsienio šalių tyrėjų šios įkapės vadinamos dovanomis (angl. *grave gifts*).

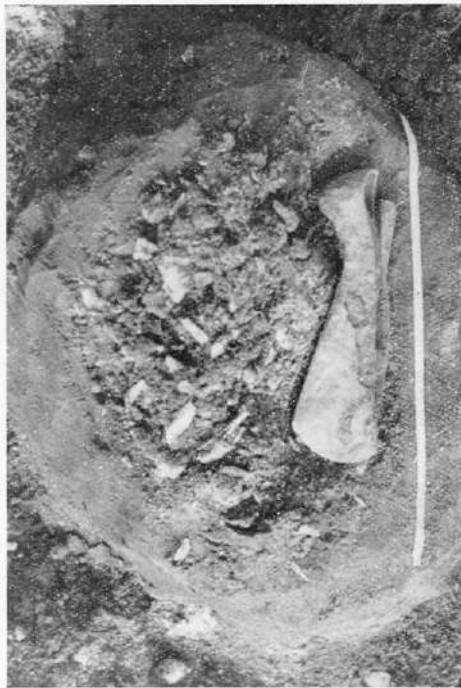


Upynos kapinyno (Šilalės r.) kapas 55, smeigtukas buvo padėtas greta mirusiojo galvos. CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication

<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/12706.html?q=upynos#dclid=1575050737600&p=1>

Kapai: griautiniai ir degintiniai

- ▶ Įkapių išlikimui ir jų padėčiai įtakos turi kapo tipas t.y. mirusysis buvo laidotas nedegintas (tuomet nustatoma padėtis mirusiojo kūno atžvilgiu) ar degintas. Deginimo atveju įkapės gali būti degintos arba ne. Jų padėtis nustatoma kitų įkapių ir kapo duobės atžvilgiu.



Eigulių kapinyno
(Kauno m.) deg.
kapas 19.
CC-BY, Vilnius
University Faculty
of
Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/767.html?q=degintinis#dclid=1571646684403&p=1>

Pav. 47. Eiguliai II, degintinis kapas Nr. 19.



Pučkalaukio pilkapyno
(Vilniaus r.) pilkapio 18
degintinis kapas 2.
CC-BY, Vilnius University
Faculty of
Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/19328.html?q=tyrim%C5%B3+dalyvis#dclid=1575050737600&p=2>

Laidojimas su žirgais

- ▶ Nuo pirmųjų amžiaus po Kr. vyrai buvo laidojama su visu žirgu arba jo kūno dalimis – dažniausiai galva ir kojomis. Laidojimo būdas ir jo paplitimas tarp skirtingų baltų genčių priklausė nuo bendruomenės ir jų atliekamų apeigų.



Taurapilio (Utenos r.) pilkapio 5 kapas. CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/2315.html?q=taurapilio#dclid=1571665079353&p=1>



Kapas 13 Jurgaičių (Šilutės r.). CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication
<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/23117.html>

- ▶ Žirgas laikomas priemone, padedančia kariui nusigauti į pomirtinį pasaulį. „Laidojimo apeigų kontekstas liudija, jog žirgas ir yra tas nešėjas, galėjęs ir mirusį, ir jo turtą perkelti anapilin. Be to, laidojimo papročiai gana aiškiai rodo, kad žirgas buvo mediatorius tarp skirtingų *sacrum* ir *profanum* erdvių“ (Bliujienė 2018: 114).



Kapitoniškių pilkapyno (Kaišiadorių r.) pilkapio 25 žirgo kapo aprašymas. CC-BY, Vilnius University Faculty of Communication <https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/13090.html?q=%C5%BEirgo#dclid=1575052250046&p=1>

Naudota literatūra

- ▶ Bliujienė 2018: A. Bliujienė, Kelias anapilin raitomis, in: *Klaipėdos (Memel) kraštas: nuo ištakų iki XVII amžiaus*, sudarė A. Bliujienė, Klaipėda: Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, p. 114–123.
- ▶ Brazaitis 2005: Džiugas Brazaitis, Ankstyvasis metalų laikotarpis, kn.,: *Lietuvos istorija. Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis*. t. 1, redaktorius Algirdas Girininkas, Vilnius: Baltos lankos, p. 252–317.
- ▶ Butrimas 2012: A. Butrimas, *Donkalnio ir Spigino mezolito-neolito kapinynai: seniausi laidojimo paminklai Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- ▶ Härke 2014: Henrich Härke, Grave goods in early medieval burials: messages and meanings, in: *Mortality*. Vol. 19, p. 1–2.
- ▶ Michelbertas 1986: Mykolas Michelbertas, *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas.
- ▶ Parker Pearson 1999: Mike Parker Pearson, *The archaeology of death and burial*, Gloucestershire: The history press.
- ▶ VLE: Įkapės, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. VII, vyr. redaktorius Antanas Račis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 753–754.

Ačiū



Linksmučių kapinyno (Pakruojo r.) kapo 43 preparavimas. CC-BY,
Vilnius University Faculty of Communication

<https://www.europeana.eu/portal/en/record/2020705/3470.html?q=linksmu%C4%8Di%C5%B3#dclid=1575054530853&p=2>